Language consultations: electronic database

https://valodaskonsultacijas.lv/en/questions/1025

Question

Kā radies vārds ***gliemezis***? Vai tas radies no vārdiem ***gliemis*** un ***ezis***?

Answer

Nē, vārds ***gliemezis*** nav radies no *gliemis* un *ezis*.

Par vārdu *gliemezis* kā salikteni no vārdiem *gliemis* un *ezis* liek domāt vārdu skaniskā līdzība, tomēr tas gluži neatbilst patiesībai un uzskatāms par tautas etimoloģiju*.

Lietvārda *gliemezis* pamatā ir senā indoeiropiešu sakne **gel-* 'apvelties, savelties pikā, kamolā; apaļš priekšmets'. No tās atvasināta sakne **glei-* 'lipt, ziest', no kuras radusies austrumbaltu sakne **glie-*. No pēdējās arī darināts latviešu valodas darbības vārds **gliet* 'lipt, ziest, gludināt', no kā savukārt darbības vārds divdabja formā un īpašības vārds **gliets, glieds* 'gluds'. Ar šo sakni latviešu valodā sastopams apvidvārds *glietēt* 'padarīt gludu (māla klonu)'.

No minētās saknes **glie-* ar piedēkli *-m-* atvasināts īpašības vārds **gliems* 'lipīgs, gluds', no kā darināts lietvārds *gliema* (apvidvārds) 'gļotas', piemēram, *sliekas ar gliemām pārklātas*, un darbības vārds *gliemēt* 'tapt gļotainam, lipīgi glumam', piemēram, *zeme no slapjuma sāk gliemēt*, *sēnes jau gliemē*. Ar šo sakni atvasināts arī lietvārds *gliemis*, kas sākotnēji nozīmējis 'gļotainais, lipīgi glumais'. Šīs saknes atvasinājumu vidū ir arī tādi vārdi kā *gliemene* un *gliemezis*. (Sk. Endzelīns, Jānis. Nominālo celmu piedēkļi. *Darbu izlase*. IV sējums, 1. daļa. Rīga : Zinātne, 1981, 386.–416. lpp.; Karulis, Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. I sējums. Rīga : Avots, 1992, 300. lpp.)

Vārdā *gliemezis* sastopams senais līdzskaņu celma piedēklis *-es-*, kas laika gaitā pārveidojies par *-ez-* (šis piedēklis vērojams arī tādos vārdos kā *debesis, mēness, tupesis* 'guba', *rubezis* 'robeža' u. c.). Savukārt *-is* ir vārda *gliemezis* galotne.

Tātad lietvārdu *gliemezis* veido:

- sakne *glie-*, kas apzīmē kaut ko lipīgu, gludu, gļotainu un kas ir pamatā arī vārdiem *gliemis, gliemene*;

- senie piedēkļi *-m-* un *-ez-*,
- galotne *-is*.

*Tautas etimoloģija ir nezinātnisks vārda cilmes skaidrojums, kas pamatojas uz skaidrojamā vārda skanisku līdzību kādam etimoloģiski neradniecīgam vārdam, piemēram, tautas etimoloģija būtu skaidrojums, ka vārds *mārrutks* saistīts ar personvārdu *Māra*.

Sources

Karulis, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca.* I sēj. Rīga : Avots, 1992,300. lpp.

Endzelīns, J. Nominālo celmu piedēkļi. *Darbu izlase*. IV sējums, 1. daļa. Rīga : Zinātne, 1981, 386.–416. lpp.

Logina, S., Pēča, K., Pūtele, I., Zilgalve, E. Valodas konsultācijas. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 17. Atb. red. I. Druviete. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2022, 274. lpp.

© Latviešu valodas aģentūra, 2017